

SANTA MARIA DEL MAR

De Barcelona

HAU 5

NÚRIA SOL CALSINA

INDEX

CATEDRAL GÒTICA -----	3
<i>Aspectes generals</i> -----	3
<i>Arquitectura</i> -----	3
ESPECIFICITATS DE SANTA MARIA DEL MAR – GÒTIC CATALÀ -----	5
<i>La construcció</i> -----	6
<i>Les proporcions</i> -----	7
DESCRIPCIÓ EXTERIOR -----	8
DESCRIPCIÓ INTERIOR -----	9
<i>Les capelles i els vitralls</i> -----	10
<i>La capella del Santíssim Sagrament</i> -----	13
LA SEVA HISTÒRIA, DESPERFECTES I RECONSTRUCCIONS -----	15
ELS ARQUITECTES -----	18
EL QUARTER I LA RELACIÓ AMB ELS FIDELS -----	19
CONFRARIES-----	20
PERSONATGES REL·LACIONATS-----	21
CONCLUSIONS -----	21
BIBLIOGRAFIA -----	22
<i>Fonts consultades</i> -----	22
<i>Fonts de les imatges</i> -----	23

SANTA MARIA DEL MAR

CATEDRAL GÒTICA

Aspectes generals

A partir del s. XII es produeixen certs canvis en la forma de pensament en el si de l'església que gira les seves inquietuds cap a la raó, la filosofia i la ciència, per això començarà a concebre institucions on es reculli el saber de l'època i alhora es pugui transmetre, però a més a més també es fomentarà el pensament i es buscarà una unificació en la manera que l'església ha d'arribar als seus fidels. El paper del bisbe Suger de Sant-Denis serà determinant.

Aquets nous corrents de pensament buscaran en el raig de llum un punt d'unió amb Déu i en endavant es voldrà per sobre de tot que aquesta llum pugui entrar al temple, de manera que es procedirà a pressionar per què els arquitectes, els mestres de la pedra, dissenyin noves estructures on les parets esdevinguin esquelets i on les vidrieres tinguin tot el protagonisme. No obstant si bé és l'arquitecte qui dissenya el temple, al darrera sempre hi ha el clergat dirigint el conjunt.

Es van destinar molts esforços econòmics i tècnics per la construcció de les noves catedrals que totes les ciutats en procés de creixement imparable volien lluir, en definitiva el símbol del poder amb el que l'església arribava a tot arreu. Tant és així que inclús els reis i, al menys en el cas de França, les assemblees polítiques hi seran consagrades. Tanmateix la societat burgesa composta per nobles i rics mercaders junt amb les confraries de comerciants i artesans n'impulsaran tant la seva construcció com les obres que albergarà.

Així doncs pel que fa a la construcció, prop de París es comença a experimentar amb les voltes i els arcbotants, que ja es coneixien, de manera que aquelles es van poder aixecar un terç per sobre del que el romànic permetia. Però també l'exterior del temple, per la seva condició d'espai públic i visible per a tothom i a tothora, prenia una especial rellevància. Ara se l'utilitzarà per representar una epifania preferentment, però amb una condició molt diferent que la del romànic: es vol transmetre una sensació de realitat i per això l'escultura prendrà més volum i els rostres i situacions expressaran sentiments.

Arquitectura

Les catedrals gòtiques estan dividides en tres parts: la capçalera -amb el presbiteri on es fa la missa, l'absis amb girola i les capelles radials- el creuer i les naus que en les més clàssiques n'hi ha tres fins a arribar a la capçalera on se'n afegeixen dues. La girola allarga les naus laterals envoltant la capella major, però ara ja no es forma el semicercle del romànic sinó un polígon per a facilitar la construcció de les finestres. El creuer o transsepte separa la capçalera de les naus i sovint es situa una entrada a cada extrem.

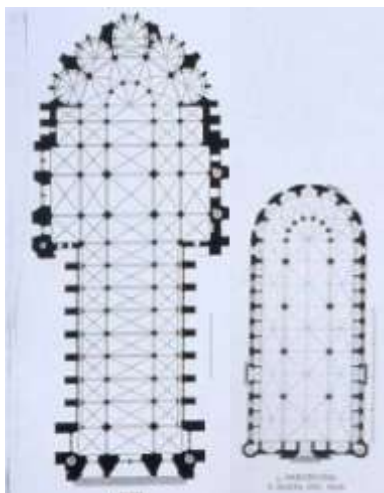
La nau central del primer gòtic es divideix en tres nivells: els arcs que separen les naus laterals, el trifori i els finestrals amb vitralls i rosasses, configurant una paret plena d'obertures que dona una sensació molt lleugera i aporta una gran lluminositat. L'estil gòtic clàssic substitueix el punt de sustentació de les tribunes pels arcbotants a l'exterior que suportaran l'arrencada de les voltes. Despreses de la seva funció, les tribunes es deixaran de construir.

La façana principal, situada a l'oest queda flanquejada per dues torres i una rosassa, mostrant la traceria a l'exterior i la vidriera a l'interior, sobre la monumental portada, marcant alhora l'alçada de la nau central.

L'alçada de les catedrals gòtiques és possible gràcies a certs elements que repartiran les pressions del pes exercides per les voltes i que d'una altra manera uns murs plens d'obertures no haguessin resistit. Exteriorment trobem l'arcbotant, el contrafort i el pinacle. L'arcbotant en forma de mig arc, recull part de la pressió que exerceix la volta i la transmet al contrafort. A més a més té una funció decorativa i recull les aigües pluvials. Sovint trobem dos arcs, un damunt l'altre; el contrafort que no està adossat al mur trasllada la pressió de l'edifici al terra. Per últim el pinacle, tot i ser un element decoratiu al capdamunt del contrafort, la seva funció és contrarestar la pressió lateral.

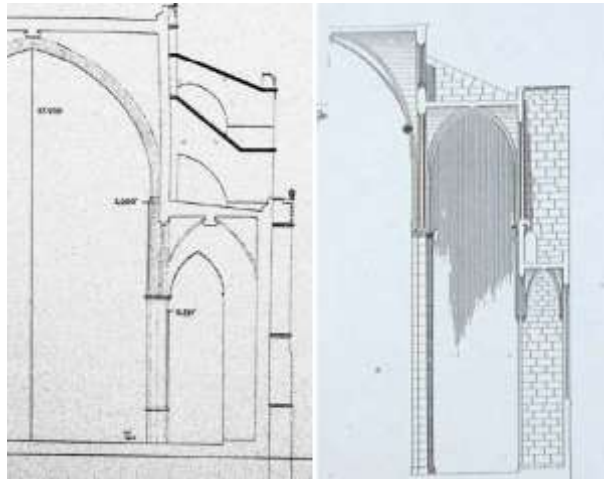
A l'interior trobem l'arc apuntat i la volta de creueria que ja s'havien utilitzat en el romànic de Normandia i Borgonya, tot i que ara es coordinen de nou. La volta de creueria formada per dos arcs creuats sustenten els elements de la volta traspasant el seu pes a altres suports que en un principi acostumaven a ser les tribunes, tot i que el gòtic clàssic les va substituir pels arcbotants i contraforts dels que ja hem parlat i sobre els pilars fasciculats, on van a parar els nervis de les voltes que recolliran també part de la càrrega.

REIMS – SANTA MARIA DEL MAR

Visió de les plantes de la catedral de Reims, del gòtic clàssic i Santa Maria del Mar, d'estil gòtic català. Aquí podem observar com a Reims la planta passa de tres a cinc naus, mentre que a l'altra la uniformitat de les tres naus segueix en tota la planta. Si ens fixem en la Basílica de Santa Maria del Mar veiem l'aprofitament de l'espai entre els contraforts on es situen les capelles, conformant un conjunt molt obert, espaiat i esvelt, així com la inexistència del transsepte. Tanmateix podem apreciar la diferència entre les proporcions dels arcs de creueria d'ambdues construccions.

A l'exterior les diferències també són notables com veiem en aquesta secció comparativa de Reims i Santa Maria del Mar. Podem apreciar les diferències constructives en els arcbotants i contraforts de la primera que sens dubte conformen també un element decoratiu de primer ordre i la solució de contraforts adossats a la paret de la segona que permet aprofitar millor l'espai i vesteix l'edifici d'austeritat.

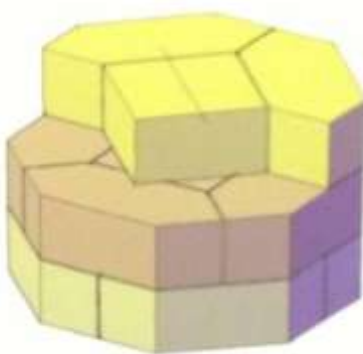
ESPECIFICITATS DE SANTA MARIA DEL MAR – GÒTIC CATALÀ

La Quasicatedral de Santa Maria del Mar, clar exemple de gòtic català de planta basilical amb tres naus i absis i dues torres-campanar, té unes especificitats pròpies d'aquest estil, de tipus arquitectònic, constructiu i estructural que junt amb la sobrietat i el racionalisme li confereixen la seva majestuositat i elegància.

Si en el gòtic clàssic la construcció es feia per seccions, en el català es construeix tot l'edifici a l'hora, de baix a dalt.

Estructuralment també difereix en el fet que tot i presentar tres naus amb altes capelles laterals, la sensació és d'una sola, aconseguint una sensació de gran espai on la visió sembla que arribi a tot arreu.

Però sens dubte, és el aspecte arquitectònic on trobem les singularitats més característiques que les distingeixen a simple vista. Per una banda es substitueix els arcbotants pels contraforts, de manera que es guanya espai. La funció dels arcbotants és donar solidesa a les voltes suportant part del seu pes, però és un element buit. Amb els contraforts es manté el punt de suport a l'hora que permet crear un nou espai, les capelles de la catedral gòtica catalana, així l'espai entre contraforts està ocupat per tres capelles.

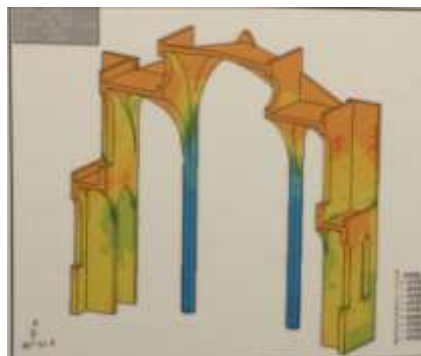

Per una altra hem d'esmentar els pilars, que ja no són fasciculats sinó vuitavats, construïts de forma molt intel·ligent de manera que les juntes verticals tant del nucli com dels elements exteriors no coincideixin, com en una paret de maons, aconseguint una major solidesa i resistència. Cadascuna d'aquestes pedres pesa uns 150 quilos, pes admissible per a les grues de l'època i cada pilar ha de suportar un pes d'unes 500 tones a la base. La innovadora tècnica constructiva d'aquests pilars va permetre a la basílica resistir el terratrèmol del 1428. Tanmateix convé assenyalar que

presenten la separació més gran de les construccions gòtiques.

En l'esquema cromàtic podem observar com el major pes de l'estructura recau sobre els punts més blaus.

Un altre punt divergent el trobem en les finestres. Els grans finestrals de les catedrals gòtiques europees queden substituïts per finestres més petites.

La construcció

El material bàsic per a la construcció de Santa Maria del Mar és la pedra de Montjuïc, la composició de la qual fa que es degradi molt lentament. Se'n van fer servir uns 10000 m³ més uns 3000 m³ de morter. Podem trobar carreus polits quan tenen una funció més ornamental com en els cantonades o els marcs de les finestres o bé amb acabat desbastat si es tracta dels murs i contraforts. El pes total de l'edifici és d'unes 32000 tones.

El morter es feia amb una barreja de calç i sorra que s'endureix lentament. Actualment les feines de rehabilitació dels murs i contraforts consisteixen a extreure'n els carreus i aplicar de nou morter tal i com podem apreciar en la imatge de la primera terrassa.

Com que la nova església gòtica era més gran que la parròquia existent es van haver de tirar a terra diverses cases que servirian com a fonament. Aquests es van construir en la rasa excavada de 3 m, col·locant els carreus des de la part interior recolzant en la paret de la rasa. Aquests fonaments van necessitar uns 2500 m³ de pedra, encara que majoritàriament reaprofitada d'altres construccions. Murs, contraforts i pilars s'asseuen sobre unes banquetes corregudes.

A la façana hi podem observar un trau de les bastides de la construcció.

La línia dels pilars en la seva fonamentació no segueix recta sinó que es converteix en una estructura cònica més ample com més profunda.

Tant els murs com els contraforts estan constituïts de dues fulles de carreus amb formigó a l'espai que queda entre ambdues i segellades amb morter.

Per a aconseguir un sostre més lleuger es van col·locar grans peces de ceràmica buides al reble de la nau central entre els arcs diafragmàtics. A les naus laterals en canvi es va utilitzar formigó de calç. D'aquesta manera s'aconsegueix que el pes de la volta de la nau central que passa a les laterals sigui menor, però a la vegada que aquestes siguin prou resistents.

L'església es va construir com em dit anteriorment, de baix a dalt tot seguit. No obstant un cop construïts els arcs formers, torals i diafragmàtics es va cobrir amb fusta per a poder fer cerimònies i es van començar a fer les voltes.

Tant l'assentament de l'edifici com els nombrosos terratrèmols que ha sofert i els incendis han provocat certes deformacions. Durant la construcció es va preveure aquesta possibilitat i se'ls va donar als pilars una lleu inclinació per a contrarestar els efectes indesitjats. També les torres tenen certa inclinació, en aquest cas fruit de terratrèmols. Actualment diferents elements controlen aquests moviments. En el següent esquema veiem la inclinació dels pilar a l'alçada dels capitells expressada en centímetres.

La ventilació de l'edifici es fa a través de petits orificis a les voltes que poden quedar coberts exteriorment.

En les imatges podem veure els orificis des de l'interior i des de l'exterior.

Les proporcions

Les proporcions eren molt importants en tot el gòtic i els mestres d'obra guardaven les fórmules com un secret d'ofici. No hi havia cap mesura universal de manera que les proporcions les havien d'obtenir a través de l'escaire, el regle i el compàs.

Les proporcions de les naus estan plantejades de forma molt simple, però molt intel·ligent: les capelles laterals (3'3 metres) tenen la meitat d'amplada que les naus laterals (6'6 metres) i aquestes, la meitat que la central, d'uns 13'5 metres, és a dir, el total és de 33 metres, 100 peus de l'època. L'alçada de les naus laterals és la mateixa que l'amplada de les tres naus juntes, de manera que mirant de front fins al sostre de les naus laterals es pot traçar una circumferència perfecta. La diferència

d'alçada de la nau central equival a l'amplada d'una nau lateral. La nau central està formada per quatre quadrats perfectes.

DESCRIPCIÓ EXTERIOR

L'aspecte exterior és massís, robust i auster, sense decoració, molt diferent de la imatge lleugera que trobem en el gòtic clàssic amb arcbotants.

Façana lateral del carrer de Santa Maria. Cada finestra inferior correspon a una capella. A nivell de la primera terrassa hi ha una sola finestra entre contraforts. Encara és ben visible la forma de l'estructura del pont que unia la basílica amb el palau del virrei.

Detall de l'exterior de l'absis amb els contraforts més junts i la porta del Born.

Als laterals exteriors observem tres seccions horitzontals separades amb motllures i cornises. La més inferior es presenta llisa, només trencada per les portes de Sombrerers, Santa Maria i el Born. A la zona mitja quatre grups de tres finestres cadascun, excepte a les portes, senyalen els punts on es troben els contraforts. Cada una de les finestres correspon a una de les capelles interiors. Una terrassa separa la part més alta de la façana corresponen a la nau lateral amb finestres de mig punt una mica més grans. A la part superior, menys visibles des de l'exterior, hi ha petites rosasses. La línia de la coberta és llisa i recta.

La portada principal està dividida en tres parts. A la part inferior a banda i banda de les escales una arcuació cega i una motllura que separa la zona mitja. Aquesta també consta d'una arcuació cega als extrems i les escultures de Sant Pere i Sant Pau. Dels capitells de les columnes adossades surt l'arquivolta que emmarca el timpà, on veiem la deisi amb el crist mostrant les nafres i les restes de policromia on les ànimes emprenen el camí cap a la vida eterna. L'arquivolta està rematada amb gablet i creu. A ambdós costats del gablet, entre els contraforts, hi ha dues finestres d'arc apuntat petites. Més a munt destaca la gran rosassa flamígera. La porta de roure amb ornamentació de bronze homenatge als bastaixos.

A banda i banda de la portada i la rosassa, a l'altre costat del contrafort, dues finestres a cada nivell separen les torres de 46 m, com els pilars interiors vuitavats, dels quals el de ponent (carrer Sombrerers) és el més antic. La torre campanar a més de poder donar l'hora també tenia la funció de comunir, és a dir d'espantar tempestats i pestes i beneir el terme. Les torres

amb un cercle buit a l'interior, disposen d'una escala de cargol i diverses obertures per a la respiració tant a la part externa com a la de la paret interior.

Encara que a la torre de migjorn hi ha la campana que toca els quarts i les hores, és a la segona terrassa mirant al carrer Sombrerers on hi trobem l'espadanya, element típicament romànic, amb les altres cinc campanes: Vedana, Serena, Assumpta, Andrea, Quaresma i Maria Salvatella. Aquestes campanes daten del segle XIII i mitjans segle XVII i contenen moltes inscripcions.

Interior d'una de les torres

La porta més antiga, la del carrer Sombrerers, és d'estil gòtic gentil amb influències romàniques. El timpà amb ornamentació escultòrica presenta una imatge de la Mare de Déu amb el Nen. Es tracta d'una portada molt austera amb columnes adossades i arquivoltes de motllures.

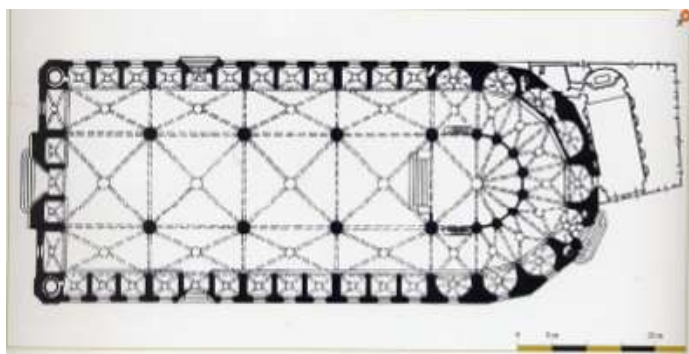

La porta del carrer Santa Maria té un timpà molt pobre amb restes de policromia d'àngels, ja que la imatge original ara està situada a l'altar major. A ambdós costats hi podem veure les làpides que commemoren la col·locació de la primera pedra, per bé que la de l'esquerra està molt deteriorada.

La portada que està més pròxima a la girola, la del Born, és la més recent (s. XVI) i ocupa el lloc d'una de les capelles. Tot i que pertany al període renaixentista es va voler seguir l'estil gòtic. La imatge del timpà és de Frederic Marés.

DESCRIPCIÓ INTERIOR

La imatge que avui tenim de l'interior de la Basílica és només una de les moltes que ha tingut al llarg dels segles. Probablement aquesta és la que s'aproximaria més a la del moment de la construcció, d'una gran austeritat, tot i que hem de pensar que totes les parets interiors, exteriors i les voltes estaven pintades. Amb els anys va anar incorporant altres elements decoratius propis dels nous estils, fins a arribar al carregament del barroc, del qual no en queda pràcticament res.

La planta es distribueix entre una nau central i dues laterals separades per vuit pilars vuitavats de 17 metres d'alçada i 1'5 de diàmetre, amb les daurades impostes esculpides de les quals arrenquen els nervis de les voltes de creueria i petites capelles

ocupant l'espai entre els contraforts. El deambulatori ens porta fins a la girola que a la vegada té vuit pilars igualment vuitavats i permet fer tota la volta al temple. El fet que l'alçada de les naus laterals sigui quasi bé la mateixa que la alta nau central junt amb espai entre els pilars fa que sembli una sola nau.

La nau central està dividida en quatre voltes de creueria que es corresponen amb tres capelles cadascuna, tot i que les claus de volta principals són cinc si hi sumem la de la girola i totes elles presenten policromia. La primera de les quals per ordre de construcció és la del presbiteri que representa la coronació de la Mare de Déu, la segona la del Naixement, després trobem la de l'Anunciació, la quarta correspon al rei Alfons el Benigne a cavall i per últim l'escut de Santa Maria del Mar. Mesuren dos metres de diàmetre i pesen sis tones cadascuna. Encara n'hi ha seixanta més corresponents a les capelles i les naus laterals, totes elles més petites i moltes sense restaurar.

La major part de les capelles, com em dit, es troben disposades al costat de les dues naus laterals, però no són les úniques. Així a la capçalera trobem en primer lloc una capella a cada banda i set capelles radials a més de la del Santíssim Sagrament, mentre que a la part interior de la façana també n'hi trobem dues més, en aquest cas una mica més grans i l'accés a les dues torres.

A l'altar major, de pedra, hi ha un pedestal amb la imatge de la Mare de Déu amb el nen en braços i una barca als peus. Aquesta imatge de pedra es va traslladar des del timpà de la porta de Santa Maria, és d'estil gòtic i probablement s'ha de datar en els moments posteriors a la construcció de l'església. El seu estat de conservació és força dolent.

Les capelles i els vitralls

El fet que les parets no tinguin diferents profunditats, com en les construccions gòtiques més clàssiques, fa que la llum interior sigui més plana, és a dir no hi trobem els jocs de llums i ombres d'altres catedrals. En aquest cas la llum entra per les nombroses finestres d'arc apuntat envitrallades i a la part del presbiteri pels òculs. Però sens dubte un dels elements més característics de Santa Maria del Mar és la seva magnífica rosassa d'estil gòtic flamíger.

Els artistes de l'obra van ser els mestres Pere Joan i Andreu Escuder i els cristalls els va fabricar Antoni Lluny de Tolosa de Llenguadoc. El diàmetre total és de 8'4 metres, mentre que l'ull central en fa 2'28, i té un total de 121 obertures.

El programa iconogràfic és el de la Coronació de la Mare de Déu, escena que ocupa el centre de la rosassa, tot i que en el contracta no es va especificar quin havia de ser. Acompanyen la coronació àngels i raigs de llum. En els següents cercles concèntric s'intercalen figures geomètriques, escuts, símbols dels evangelistes, els apòstols i personatges com bisbes, màrtirs i sants. En els cercles centrals predominen els blaus i vermells, mentre que en els perifèrics els verds i ocres.

Els vitralls corresponen a diferents èpoques i els seus motius són variats. Alguns van quedar molt malmesos durant l'incendi. Moltes capelles contenen escuts esculpits a les seves parets i gairebé tots a més a més, tombes.

Les capelles i els vitralls situats des de la porta principal a la dreta són les següents:

- Capella dedicada a Santa Apol·lònia, patrona dels dentistes i un vitrall amb l'escut de Santa Maria del Mar. Una pila baptismal acompanya a la santa.
- La segona capella, una mica més gran que les altres té una imatge de la Mare de Déu del Carme de fusta policromada. El vitrall de està dedicat a Sant Josep Oriol, Sant Ignasi de Loiola i Sant Salvador d'Horta.
- Ja a la façana del carrer Santa Maria el gremi dels industrials oliveraires, honoren a la Mare de Déu de l'Olivera envoltada d'àngels. En el vitrall hi veiem a de Sant Sever i Sant Medir.
- A la capella de Sant Pancraç la imatge és una obra de Frederic Marés. Al vitrall homenatge a Sant Homobò, Ramon Llull, Sant Joan Bosco i Sant Benet.
- A la capella de Sant Isidre hi trobem igualment una escultura de Frederic Marés junt amb uns retaules de fusta moderns. Al vitrall podem veure Sant Antoni Mª Claret, Sant Fructuós, Sant Ot i Sant Sabí.

- Les talles de Sant Josep i Santa Eulàlia comparteixen l'espai amb el vitrall dividit entre els vuit personatges: la Mare de Déu de les Neus, Sant Miquel Arcàngel, Sant Pere, Sant Pau, Pere III el Cerimoniós, Pere Condestable de Portugal, un conseller i un diputat i escuts.

Passada la porta de Santa Maria:

- Capella de la Immaculada Concepció envoltada d'àngels obra de Manuel Martí Cabré i vitrall amb dues figures centrals: de Sant Francesc Borja i Sant Jordi.
- Capella de Sant Magí i Santa Tecla, donades per la confraria de Sant Magí el 1940 i el vitrall de Santa Oleguer i Sant Pacià.
- La cort de Maria amb el seu pesat mantell d'on surten querubins i el vitrall dels beats Pere Màrtir i Lluís Eixarc Bertran.

- L'austera capella de Sant Vicenç Ferrer queda sota el vitrall amb les imatges de Sant Pere Nolasc, Sant Ramon de Penyafort, el Bisbe Berenguer de Palau i el rei Jaume I.
- En aquesta capella a més a més de la Mare de Déu dels Desamparats, hi ha la làpida del sepulcre del Condestable Pere de Portugal. Al vitrall el rei Martí I, Joan d'Àustria, l'Arxiduc Carles i l'arxiduchessa Isabel Cristina i els seus oponents Felip V i la reina Maria Lluïsa.
- Capella de la Mare de déu del Remei amb el nen als braços. El vitrall de la Mare de Déu de Constantinoble, el bisbe Torres i Bages i els beats Bonaventura de Barcelona i Dalmau Moner queda tapat per l'orgue.
- Immaculat cor de Maria i el vitrall de Sant Anastasi , Sant Domènec de Gusman, Antonio Codessesi i Sant Berenguer de Peralta.
- Capella de Sant Crist crucificat, una de les poques peces que no es van cremar en l'incendi del '36. El vitrall està dedicat a Sant Quirze, Guillem I d'Aquitània, Sant Lluís, i el beat Mateu d'Agrigento. En aquesta capella hi havia hagut una escala de cargol per accedir a les tribunes reials i a l'antic orgue.
- Capella de la Mare de Déu dels Dolors. El vitrall hi veiem Santa Calamanda de Calaf, Santa Colegiata, Santa Maria Micaela del Santíssim Sagrament i la clarissa Melciora
- Capella de Santa Francesca Cabrini. El vitrall en aquest cas no és de temàtica religiosa, sinó dedicat al comerç i la indústria, tot i que queden mig tapats sota una volta.

Les capelles radials tenen o han tingut tribunes.

Passada la porta del Born, trobem la capella del Santíssim, algunes capelles actualment en obres i la sagristia.

La capella del Santíssim Sagrament

D'estil neoclàssic amb volta de canó de mig punt i pilastres corínties a les parets.

A l'esquerra detall de la volta de canó de mig punt ornamentada.

A la dreta l'absis de 1940.

La paret més pròxima al Born ens presenta una pintura de Josep Arrau i Barba amb els apòstols rentant-se els peus i els de Crist. A les parets laterals dins de petites capelletes hi troben a la paret exterior cinc talles de sants, mentre que a la paret més pròxima al temple, també en capelletes iguals n'hi trobem quatre.

A l'absis hi ha unes pintures de Josep Commeleran del 1940 i a l'altar un baix relleu amb el Sant Sopar. També hi ha dos reliquiars, un a cada banda amb les cares de Jesús i de Maria. A l'altar avançat trobem un altre baix relleu de fusta que representa la circumcisió de Jesús.

Continuant ja pel carrer dels Sombrerers,

- Capella amb una imatge de Crist crucificat de 1888, que tampoc es va cremar. El vitrall commemora els jocs olímpics.
- Seguidament hi ha la capella de Sant Antoni de Pàdua i un vitrall amb els noms dels papes, bisbes, rectors, membres de la junta l'Obra i els arquitectes de les restauracions i escuts.
- Capella de Sant Aleix amb la seva figura jacent. El vitrall homenatja els treballadors de la Ribera.

- Capella de la Mare de Déu del Pilar amb un vitrall també dedicat a la Mare de Déu.

Aquest, però amb prou feines es pot veure, ja que la tribuna superior ho impedeix. A ambdós costats de la capella hi ha dues escultures jacents. (Fotografia de l'esquerra).

- Capella de Santa Cecília i Sant Josep Oriol i vitrall de Sant Josep Oriol, cardenal Casañas i Carme de

Sojo. (Fotografia de la dreta).

- Capella del gremi dels flequers amb Judes Tadeu i Sant Antoni Mª Claret amb el vitrall de sant Joan de Mata, Berenguer de Llivia i els beats Gaspar Bono i Nicolau Factor.
- Capella dels agents comercials amb un retaule de la Mare de Déu de l'Esperança i un altar. Al vitrall amagat darrera el retaule hi ha Santa Joaquina de Vedruna i Juliana de Morella.
- Capella del Sagrat cor de Jesús. El vitrall hi veiem els papes Sant Damàs i Sant Simplicí, Sant Miquel dels sants i el beat Pere Almató.
- En la següent capella els patrons de Catalunya, la Mare de Déu de Montserrat i Sant Jordi a més de l'Àngel custodi. També hi ha l'urna funerària de Bernat Llull. Al vitrall Sant Vicenç Espanyol, Sant Fèlix Africà, Sant Cugat i Sant Ermengol.

Seguidament trobem la porta del carrer dels Sombrerers.

- Capella de Sant Ignasi de Loiola i el vitrall de les Santes Juliana i Semproniana. A les escales del portal de Sombrerers hi ha una placa que recorda que Sant Ignasi demanava almoïna en aquell lloc.
- Capella de Sant Joan Ante Portam Latinam, patró de les arts gràfiques, una talla de fusta sense policromia. La vidriera està dedicada a Sant Joan Evangelista.
- Capella de Santa Bàrbara. En aquest cas el vitrall és només decoratiu.
- Capella de la Mare de Déu del Roser. Anteriorment aquesta era la capella del baptisteri. El vitrall representa el Baptisme de Crist.
- Ja a la mateixa façana interior la capella està dedicada a Santa Marta, patrona de l'hostaleria. El modern retaule de marbre té incrustacions de ferro. El vitrall està dedicat a Santa Maria de Cervelló, Santa Eulàlia i Santa Isabel, reina.
- Per últim la capella de Santa Rita i el petit vitrall amb l'escut de Santa Maria del Mar. Aquí com en la seva simètrica a l'altra banda de la porta principal, també hi ha una pila baptismal.

A la part superior de la nau central hi ha petites rosasses, amb l'escut de la basílica entre d'altres i al voltant del presbiteri observem set finestrals més, alguns amb dibuixos geomètrics i d'altres amb figures de sants.

A l'alçada del primer terrat els vitralls són més grans que els del nivell inferior i pel fet d'estar més allunyats van resistir molt millor el foc. Els programes iconogràfics d'aquest són també molt variats. Hi podem veure els desponsoris de Sant Josep i la Mare de Déu; els quatre apòstols; distints sants, una al·legoria a la font d'aigua viva; el xiprer i la lluna, l'anyell; la palmera i el sol; la batalla de Lepant; el Judici final (del s. XV), obra de Serverí Desmasnes; els Sant Sopar; Pentecostès; l'Anunciació; i altres purament decoratius amb figures geomètriques.

Entre les obres d'art que es van cremar tenim documentats una pintura de tema bíblic de Joan Arnau datada al s. XVII, una escultura de Sant Pau del 1639 de Domènec Rovira i una talla de Sant Aleix del s. XVII d'Agustí Pujol.

La basílica compta també amb una cripta circular que es va construir a partir de les excavacions del 1966, que conté l'urna amb les relíquies de Sant Cugat (s. IV).

L'orgue menor és de finals del s. XVII i es va traslladar des de l'església dels Trinitaris de Vic.

LA SEVA HISTÒRIA, DESPERFECTES I RECONSTRUCCIONS

Coneguda també amb el nom de "Catedral del Mar", "Catedral de la Ribera" o "Catedral del Poble" es comença a construir el 1329, sobre l'església preromànica de Santa Maria de les Arenes i d'una necròpoli paleocristiana, que a la vegada podria ser que estiguessin sobre una antiga estructura romana.

Al 878 el bisbe Frodoni va trobar les relíquies de Santa Eulàlia i es veneraren a la parròquia fins que al 1339 es van traslladar a la nova catedral de la ciutat. No obstant el sarcòfag del s. IV es va quedar a Santa Maria del Mar essent utilitzada com a pila baptismal fins al 1936.

Si la catedral, també en construcció, estava vinculada en tots els sentits a la noblesa, la monarquia i el bisbat, la reforma de la parròquia de Santa Maria del Mar era el projecte dels treballadors del barri de la Ribera i tots els gremis hi van participar, els pescadors amb les barques, els bastaixos traslladant els grans blocs de pedra de les canteres de Montjuïc i la gent

senzilla que no tenia altre cosa, amb la mà d'obra. Però també els rics i pietosos mercaders instal·lats en les proximitats volien aquest temple. De fet van pressionar perquè fos la catedral, però altres interessos ho van impedir.

La monarquia també desitjava aquesta construcció i la volia de grans dimensions perquè en arribar a la ciutat pel mar, tothom pogués admirar el poder representat en tant magnífica edificació. Així Alfons en Benigne hi va posar la primera pedra, com testifiquen les plaques de la porta del carrer Santa Maria. Tanmateix Pere el Cerimoniós també va permetre l'extracció de pedra de les seves canteres de Montjuïc.

Al 1329 essent bisbe de Barcelona Ponç de Gualbes, l'ardiaca Bernat Llull va aconseguir tirar endavant el projecte i el 25 de març es començava l'obra que acabaria en un temps molt curt, només cinquanta-cinc anys i mig després.

Els murs, les capelles i la façana es van acabar de construir cap el 1350, però al Nadal de 1379 just quan anava a acabar-se el quart tram de les voltes un incendi en les bastides va provocar danys en l'estructura.

El 3 de novembre del 1383 es cobreix l'última part de la volta, la de l'escut, i uns mesos després, el 15 d'agost del 1384 Pere Planella, bisbe de Barcelona celebra la primera missa.

Durant tot el segle XV hi va haver molts terratrèmols, el més gran dels quals va ocórrer el dia de la Candelera de 1428 i va fer caure la rosassa, causant la mort de vint-i-cinc persones i ferint a moltes altres. A més a més el campanar també va quedar malmès i es van produir esquerdes que el separaven de la nau i altres en els òculs i als voltants de la rosassa. La nova rosassa no estaria enllestida fins el 1461, dos anys després del nou encàrreg, però aquesta no es referia seguir el model anterior, sinó que recolliria l'estil més actual del gòtic flamíger. També al seu torn es van reposar les vidrieres malmeses. Sobre la rosassa encara s'hi van fer altres actuacions de neteja al 1516. Al 1659 el vitraller Jaume Serdà els ha de reparar, tot i que en desconexem les afectacions. De nou al 1864 i al 1935 es farien dues intervencions més.

Al 1605 un llamp causa nous desperfectes tot i que no en sabem de quin abast.

Al 1652 es va construir un pont que comunicava l'antiga armeria, aleshores palau dels virreis i capitans generals, amb una tribuna reial dins del temple que no serà retirat fins el s. XX. Aquesta tribuna va ser utilitzada entre d'altres per l'arxiduc Carles i Felip V, ambdós amb llurs esposes, recordem, protagonistes d'un vitrall. Tanmateix es va fer posar un rellotge a la torre de migjorn que va ser retirat al 1902, tot i que ja n'hi havia un a la porta de Sombrerers del s. XV.

Encara hi hauria diferents episodis bèl·lics que afectarien el temple. Així el 25 de juny de 1697 les tropes de Lluís XIV bombardegen la ciutat i un projectil cau sobre la teulada i afecta també alguns vitralls.

Un cop acabada la guerra de Successió el primer projecte d'abatiment del barri per a construir la ciutadella militar afectava a 1202 cases i al temple. La pressió popular va fer que Santa Maria del Mar es salvés, tot i que finalment serien 860 les cases enderrocades.

L'antic cementiri paleocristià amb el temps es va dividir en dos: un a ponent, l'altre a les moreres, però la prohibició al 1787 de mantenir cementiris dins la ciutat va fer que se'n cobrés el de les moreres. Les despulles del cementiri desmantellat es van traslladar a l'interior del temple al 1816.

Durant el 1823 es va retirar el pont que connectava la tribuna reial de la basílica amb el palau, tot i que un any després es va reconstruir. Al 1875 el palau es va cremar però el pont hi va ser encara fins al 1986 quan en remodelar-se el Fossar de les Moreres es va enderrocar definitivament.

A la fotografia de principis del s. XX hi podem veure els nombrosos elements adossats tant a les finestres com a la part baixa de la façana.

Durant el 1835 es va ampliar la capella del Santíssim que no estaria acabada fins nou anys més tard

El 1842 novament es bombardejada la ciutat, aquest cop pel general Espartero i algun dels projectils cau sobre la basílica que queda inhabilitada pel culte fins a l'any següent en que es restaura.

Es va construir una espadanya al 1902 amb la intenció que fos provisional, tot i que s'acabaria convertint en un element més. Durant el mateix any Agust Font va igualar els dos campanars, quedant la façana amb l'aspecte actual.

Al 1923 el papa Pius XI va concedir a Santa Maria del Mar el títol de basílica menor i vuit anys després, el 3 de juny de 1931, va estar catalogada com a Bé d'Interès Cultural.

Gairebé totes les imatges i l'altar barroc que s'havien anat incorporant en els segles següents van quedar destruïts en els onze dies que va durar l'incendi del temple provocat el 19 de juliol de 1936, en una acció conjunta on escamots anarquistes i comunistes van cremar a més les esglésies de la Bonanova, Sant Pere de les Puelles i Sant Miquel del Port, formant un eix curvilini de punta a punta de la ciutat. En aquest atac també van ser profanades totes les tombes.

Les claus de voltes més importants han estat rehabilitades entre el 1971 i 1985, per bé que algunes s'han deixat sense arreglar i encara es pot veure els efectes del foc.

Entre el 2006 i el 2014 s'han d'acabar de dur a terme un programa de rehabilitació de la basílica en tres fases. La primera va consistir en la restauració de la façana principal i les campanes que es van recol·locar de nou al gener del 2013. L'espadanya que les sosté també va ser restaurada; la segona actuava en la resta de façana, les gàrgoles i desguassos d'aigua per evitar filtracions, així com la teulada i la protecció de les finestres de les capelles; en la tercera fase, que s'està duent a terme actualment, es vol treballar a l'exterior de l'absis, concretament la neteja dels parament i restauració de la porta del Born, mentre que a l'interior es recuperarà l'espai exclusiu per als cors. Aquestes obres són el fruit de la col·laboració entre la Generalitat i l'Arquebisbat de Barcelona. El cost de la recuperació de les campanes s'ha sufragat amb aportacions ciutadanes.

ELS ARQUITECTES

En la construcció de Santa Maria del Mar hi va haver tres responsables del projecte.

Berenguer de Montagut, nascut probablement a Valls, va desenvolupar la seva tasca durant la primera meitat del s. XIV. Amb respecte a Santa Maria del Mar és a ell a qui correspon el disseny, així com els de la Seu de Manresa (1328), la Catedral de Mallorca i es probable que intervingués també a Santa Maria del Pi a Barcelona. Com a Mestre d'Obres, també se li atribueix el projecte del Pont Nou de Manresa (sobre el 1318) i altres construccions a la mateixa ciutat com el convent carmelità. Un any després de començar el projecte de la Seu de Manresa, junt amb Ramon Despuig va engegar el de Santa Maria del Mar (1329). Amb Pere Baró va col·laborar en la construcció del santuari de Santa Maria de Lledó.

Les característiques principals de Montagut són la persecució de la nau única, si més no, aparentment i l'austeritat.

Ramon Despuig, arquitecte del s. XIV. No tenim masses dades sobre Despuig, tot i que sabem que va ser Mestre major del claustre de la Seu de Vic (1324-1337) i n'és el responsable de les capelles de Sant Cristòfol i Sant Lluc i de Sant Jaume. Va treballar amb Berenguer de Montagut a Santa Maria del Mar i a la Seu de Manresa.

Pere Oliver es fa càrrec de les obres a partir de 1336, quant només portaven set anys de construcció. És possible que es tracti del mateix arquitecte que es va fer càrrec de les obres del Palau Reial Major efectuades uns anys abans, amb el nom de Pere Olivera.

Francesc Vila es va fer càrrec de la capella del Santíssim Sagrament el 1834.

Diversos arquitectes han estat els responsables de les restauracions en diferents períodes des del final de la guerra civil fins ara: J. Vilaseca, C. Pallàs, A. Ferrant, J. Bassegoda i A. Borrell.

EL QUARTER I LA RELACIÓ AMB ELS FIDELS

Durant els s. XIII i XIV el comerç marítim i els negocis relacionats fan que l'activitat en aquest punt fora muralles creixi ràpidament amb pescadors, artesans i bastaixos per una banda i armadors i mercaders per una altra. La conseqüència d'aquesta transformació la veurem en l'església de Santa Maria del Mar o altres edificis gòtics de tipus civil. La proximitat del rec comtal també va contribuir a la instal·lació de tallers.

La construcció de la Santa Maria del Mar gòtica s'ha de relacionar amb l'impuls econòmic de les corporacions del barri, però també amb el seu reconeixement com a església arxidiaconal, arran de la creació de l'arxidiaconat del mar pel bisbe de Barcelona l'any 1324. De fet des del final del s. XIII la fam i la carestia havia portat a la població a situacions desesperades i es van crear els bacins dels pobres a les parròquies. Santa Maria de les Arenes va ser la més important a la Ribera. Novament al 1333 la situació tornava a ser molt complicada.

Al s. XIII la ciutat ja havia traspassat els límits romans i s'havien anat formant barris fora dels murs, entre ells els més pròxims al mar: el dels Còdols i de les Arenes amb menestrals, que es dedicaven a un ofici mecànic en oposició als artistes que, en principi, necessitaven uns estudis superiors; mercaders i mariners de zones rurals properes. Jaume I va fer construir una nova muralla que va començar als 1260 i que tot i que quedava oberta al mar, recollia aquets barris en formació amb la seva església parroquial de Santa Maria de les Arenes.

Durant la construcció, al 1348 es va produir la pesta negra i van ser molts els fidels que van deixar les seves possessions testamentàries a Santa Maria del Mar com Bernat Bastida que havia fet construir la capella de Sant Francesc i Santa Clara o Bernat de Vila que institueix un presbiteri perpetu a l'altar de Sant Benet de Santa Maria Mar amb una renda de 22 morabatins i amb l'obligació de celebrar misses tot els dies per a la seva ànima i la dels seus parents. Són mostres de la mentalitat pietosa i religiosa del moment.

Durant el s. XIV aquest era el quarter més densament poblat amb una superfície del 13% de la ciutat, acollia el 30 % de la població. Va caldre una planificació urbanística per a posar ordre al desgavell territorial que es produïa, així al s. XII Guillem Ramón de Moncada que posseïa els terrenys que li havien estat concedits per la seva participació a la conquesta de Tortosa, els va parcel·lar i vendre obrint el carrer que porta el seu nom.

La ciutat no tenia port, però l'activitat marítima era molt intensa, de manera que les naus ancoraven a certa distància de la platja i el trasllat de mercaderies es feia en petites embarcacions fins a la platja on els bastaixos s'encarregaven de descarregar-la i acomodar-la allà on pertocava. Al s. XIII prop de les drassanes situades a l'entorn del carrer Regomir, es van construir els alfòndecs, centres de negocis controlats i protegits pel rei. En aquest edificis els mercaders forasters hi trobaven allotjament, magatzems i botigues per als seus negocis. Els alfòndecs podien ser cedits pel rei i així ho va fer al 1258 a Berenguer de Montcada. Associats als alfòndecs, trobem també les taules dels canviadors.

El mar tenia tendència a retirar-se cada cop més i el barri anava guanyant aquest espai. El barri de la Ribera, estava format per illes de cases estretes i llargues amb habitatges petites i

ocupava des del Born al mar i el monestir de Santa Clara i era habitat sobretot per mariners, pescadors, barquers, bastaixos i artesans. No hi havia clavegueres ni pous negres, les aigües residuals es llençaven al carrer, tot i que les ordenances prohibien aquestes pràctiques en determinats carrers com el que unia el Born amb el mar i els voltants del Porxo Nou on es guardava el cereal. A les cases dels mariners era freqüent la conserva de peix, però les deixalles es tiraven a la platja, de manera que tota la façana marítima era bruta i pudenta, tot i una prohibició de fer-ho que anava des del Besòs a Montjuïc. A tocar del s. XV, però es va instaurar la figura de l'escombriaire.

Al 1358 es va començar a construir la muralla de mar i a la façana marítima també es van anar construint al llarg del s. XIV altres edificis gòtics de caire civil com la Llotja dels Mercaders o el Porxo del Forment i el temple de Santa Maria del Mar. Al 1424 es reformà el Born reservant un espai per a la celebració de tornejos i les festes pròpies dels nobles i rics mercaders que no gaire lluny de les humils casetes construïen els seus palaus gòtics al carrer Montcada o el de Mercaders.

Al 1438 Alfons el Magnànim ordenà per fi la construcció d'un dic prop de Santa Clara que servia per fer les càrregues i descàrregues i poc més, però de seguida va quedar inutilitzat per la sorra. Uns anys més tard es va tornar a intentar en un nou indret. Les transformacions causades per la construcció de la muralla i del port van repercutir en els seus habitants, ara s'hi traslladaven fusters, boters, calafats i mestres d'aixa, mentre que els mercaders es van desplaçar al quarter de Framenors.

Els treballadors dels diferents oficis s'agrupaven en gremis i confraries.

CONFRARIES

Les confraries eren institucions fundades per a oferir ajuda als seus membres, tant en aquest món, com en els traspàs, així quan un membre moria tots havien d'assistir a l'enterro i resar tres avemaries a més d'ajudar materialment a la vídua i els fills, o bé quan un d'ells queia malalt ja que si no es convertia en un pobre vergonyant.

Estaven associats a un patró i havien d'oïr la missa a la seva capella, celebrar les enramades quan tocava i fer al menys un cop l'any un àpat col·lectiu. Precisament aquesta vinculació amb el seu sant patró els va portar a ser determinants en la construcció de Santa Maria del Mar, ja que van ser les confraries les que es van fer càrrec de les despeses de construcció de les capelles. Però no va ser solsament una col·laboració econòmica, va ser la seva implicació personal junt amb la del veïnatge que la van fer possible.

No obstant també eren una corporació controlada pels mestres que administrava i defensava l'ofici i donava clares instruccions de com calia practicar-lo. Per a formar part de la confraria s'havia de passar un examen que tenia un cost econòmic.

Diverses làpides funeraries donen fe de la seva relació amb l'església.

PERSONATGES REL·LACIONATS

Sant Ignasi de Loiola, tant abans de fer el seu pelegrinatge a Jerusalem (1523) com més tard quan en va tornar, tindria una gran vinculació amb Santa Maria del Mar on acostumava a demanar-hi almoïna. Així ho recorda una placa commemorativa.

Entre els nombrosos reis i prínceps que la van visitar i trobem a Ferran I al 1415; Alfons el Magnànim, el 1423; Joan II el 1458; Pere IV, Condestable de Portugal, el 1464; l'emperador Carles I els anys 1519, 1533 i 1535; Felip II el 1564.

Tant Felip V com l'arxiduc Carles hi van tenir vinculacions en diverses ocasions:

Felip V s'ha casat amb Lluïsa de Savoia el 13 de novembre de 1701 i hi tornaria a l'any següent.

A partir del 7 de novembre de 1705, quan l'arxiduc Carles, és a dir, Carles III va vèncer als Borbons, es va instal·lar al palau reial, assistint cada diumenge als oficis de Santa Maria del Mar, participant en diferents ocasions en la processó del Corpus, fent inclús que canviés l'itinerari del 1710 perquè la reina la pogués veure des del balcó. Al 1708, tot i ja estava casat per poder amb Isabel Cristina, hi va revalidar el seu matrimoni.

Ja al 1753 la visità Carles III de Borbó, Carles IV ho feia el 1802; Ferran VII el 1827, Alfons XII el 1875 i Alfons XIII el 1888, coincidint amb l'Exposició de Barcelona.

Tanmateix van rebre el baptisme Santa Maria de Cervelló o Claudi López Bru, marquès de Comillas. Per una altra banda diversos sants hi van estar vinculats d'una o altra manera com: Sant Pere Nolasc, Sant Vicenç Ferrer, Sant Salvador d'Horta, Sant Francesc de Borja, Sant Miquel dels Sants, Sant Josep Oriol, Santa Micaela, Sant Antoni Mª Claret, o Francesc Coll molts d'ells amb representació a les capelles.

CONCLUSIONS

La basílica de Santa Maria del Mar no és un exemple del gòtic més sinó que la seva singularitat es troba tant en les especificitats arquitectòniques com en la condició d'intensa vinculació amb la seva gent.

Arquitectònicament com hem vist és en aparença molt simple però són els detalls interiors, estructurals, els que li confereixen la solidesa necessària que ha li ha permès resistir el pas del temps i les nombroses catàstrofes naturals o provocades. Si en d'altres catedrals són els grans finestrals o els exquisits marbres el que ens criden l'atenció, a Santa Maria del Mar ho és la seva majestuosa grandària aparentment sostinguda pels esvelts i espaiats pilars i les seves pedres despallades, fortes, carregades de solemnitat. La basílica ens demostra com exempt de la sofisticació del gòtic clàssic, el català s'erigeix des del pensament i l'estudi de les estructures perseguint la sobrietat.

Els esdeveniments han volgut que sis segles després, el temps s'hagi aturat per mostrar-nos de nou com devia ser el temple just acabat de construir, abans no es cobrissin les parets de pintures.

Podem veure l'especial relació de la basílica amb la ciutat pels elements ornamentals civils, no tant habituals en les construccions religioses, la clau de volta dedicada a un rei o el vitrall que commemora els jocs olímpics de 1992, però sobretot la copsem en els detalls vinculats amb la gent que va voler que fos una realitat des del sentiment més pietós. Naturalment hi va haver poderoses famílies que hi van contribuir generosament, però sobretot n'hi va haver centenars que ho van fer amb el que tenien ja fossin recursos econòmics o personals. L'església ens ho transmet amb les nombroses làpides funeràries o amb el reconeixement a la feina dels bastaixos en un lloc destacat de la porta principal.

Encara avui, en un context social predominantment laic, la basílica de Santa Maria del Mar continua sent admirada i estimada pels seus veïns raó per a la qual, per exemple, les contribucions a la rehabilitació de les campanes no surten únicament dels fidels, sinó també de les persones que volen pensar que aquestes continuen marcant el seu temps ara, com ho feien aquell 15 d'agost de 1384.

BIBLIOGRAFIA

Fonts consultades

AINAUD I DE LASARTE, Joan; VILA-GRAU, Joan; ESCUDERO I RIBOT, M. Assumpta. *Els vitralls medievals de l'església de Santa Maria del Mar, a Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1985. ISBN: 84-7283-068-3

ALBERTÍ, Jordi. *El silenci de les campanes*. Barcelona: Edicions PPM, 2007. ISBN: 978-84-8437-958-4

BATLLE I GALLART, Carme; VINYOLÉS I VIDAL, Teresa. *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002 Col·lecció Bofarull, 6 ISBN: 84-232-0653-X

BOLÒS, Jordi. *La vida quotidiana a Catalunya en l'època medieval*. Barcelona: Edicions 62, 2000. ISBN: 84-297-4773-7

Catalunya medieval, catàleg de exposició. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Lunwerg, 1992. ISBN: 84-393-2058-2

COL·LABORADORS DE LA WIKIPÈDIA. *Berenguer de Montagut*. Wikipèdia.[en línia] <https://es.wikipedia.org/wiki/Berenguer_de_Montagut> [Data consulta: 12 maig 1013]

DURANT, Jannic; SOLER LLOPIS, Joaquim; MASAFRET SEOANE, Marta. *El gòtic*. Barcelona: Larousse, 2001. ISBN: 84-8332-803-8

GUNZBERG I MOLL, Jordi. *Vida quotidiana a la ciutat de Barcelona durant la pesta negra (1348)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002.
ISBN: 84-232-0640-8

MARTÍ BONET, J.M. Els campanars i llurs campanes de Santa Maria del Mar i de la Catedral de Barcelona. [en línia].
<<http://campaners.com/pdf/pdf52.pdf>> [Data consulta: 16 maig 2013]

M. BORRAS, Gonzalo. *El arte gótico*. Madrid: Anaya, 1990.
ISBN: 84-207-3552-3

MUNTANÉ, Miquel-Lluís. *Cultura i societat a la Barcelona del s. XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007.
ISBN: 978-84-232-0710-7

REDACCIÓ BTV. *Enllestida la segona fase de la restauració*. BTV televisió 18 maig 2011. [en línia]
<<http://www.btv.cat/btvnoticies/2011/05/18/enllestida-la-segona-fase-de-la-restauracio-de-lesglesia-de-santa-maria-del-mar/>> [Data consulta: 16 de maig 2013]

SANTA MARIA DEL MAR. Panells informatius de la mateixa basílica.

SOBREQUÉS CALLICÓ, Jaume. *Història de Barcelona*. Volum 2. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1992.
ISBN volum 2: 84-7739-398-2

TAULE I VIÑAS, Albert. *Santa Maria del Mar*. 3a. ed. Barcelona: La Hormiga de Oro, 2008
ISBN: 84-85028-98-8

TORT I MITJANS, Francesc. *Santa Maria del Mar: Catedral de la Ribera*. Barcelona: Fundació Uriach, 1990
ISBN: 84-87452-03-5

Fonts de les imatges

Les fotografies corresponents als vitralls, excepte la rosassa; interior de la basílica; interior de la torre; terrasses; façanes: lateral, exterior de l'absis i principal; timpà:
SOL CALSINA, Núria. Maig 2013.

Plantes i Seccions de la Catedral de Reims i de Santa Maria del Mar i Planta de Santa Maria del Mar:

Apunts extrets de la titulació de Màster universitari en tecnologia a l'arquitectura. Professor: GONZALEZ MORENO-NAVARRO, José Luis. *Historia de la tecnología*. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Curs acadèmic 2009-2010.

Esquema del pilar, esquema cromàtic i esquema de la inclinació dels pilars:
Plafons informatius de la mateixa basílica de Santa Maria del Mar

Proporcions de Santa Maria del Mar:

XTEC, Departament de cultura Generalitat de Catalunya. *Santa Maria del Mar*. [en línia]
<http://www.xtec.cat/~sescanue/gotic/castellano/santa-maria-mar.html> [Data consulta: 11
maig 2013]

Fotografia del vitrall de la rosassa:

FORO XERBAR. *Iglesia de Santa María del Mar*. [en línia]
<http://www.foroxerbar.com/viewtopic.php?t=7952> > [Data consulta: 16 maig 2013]

Fotografia del pont entre la basílica i el palau:

TOT BARCELONA. *Ayer y hoy de Santa Maria del Mar*. [en línia]
<http://totbarcelona.blogspot.com.es/2010/07/ayer-y-hoy-de-santa-maria-del-mar.html> >[Data
consulta: 23 de maig de 2013]